

Methodology of Future Security Studies

Mohammad Mobini (Emam Hussein University, Email: kpmobini@ihu.ac.ir)

ARTICLE INFO

Article history**Received:** 30 May 2018**Revised:** 27 August 2018**Accepted:** 29 November 2018**Published online:** 13 December 2018**Key words:**

Security, Security Methodology, Methodology of Security Studies and competing values approach

ABSTRACT

In this research, the methodology of studies in the field of security has been developed. The present research is based on the objective of the developmental research and on the nature of the category of exploratory research. The method of data collection; the field and its tools have been interviewed by experts.

Using qualitative research method and in order to discover the subject, targeted interviews with 20 key experts and experts were conducted using snowball sampling. Then, using the Delphi strategy and deep interviews, the methodology of security studies and the final model was configured.

This research outlines the basic assumptions of a new method of inclusive prediction. The research findings indicate that "methodology" of security studies is the result of the effect and influence of various philosophical, organizational, methodical, social, and individual factors. The results of the research showed that it could be inspired by the approach of competitive values and the placement of philosophical schools in the coordinate axes of that method of amoebic analysis for security studies.

توسعه روش‌شناسی مطالعات امنیتی آینده

محمد مبینی (دانشگاه جامع امام حسین (ع)) kpmobini@ihu.ac.ir

اطلاعات مقاله

دریافت: ۹ خرداد ماه ۹۷
بازنگری: ۵ شهریور ماه ۹۷
پذیرش: ۸ آذرماه ۹۷
انتشار: ۲۲ آذرماه ۹۷

چکیده

این مقاله به دنبال بسط و توسعه روش‌شناسی مطالعات حوزه امنیت است. پژوهش حاضر از نظر هدف تحقیق، توسعه‌ای و از لحاظ ماهیت از دسته پژوهش‌های اکتشافی است. روش جمع‌آوری داده‌ها، میدانی و ابزار آن مصاحبه با خبرگان بوده است.

با استفاده از روش تحقیق کیفی و به منظور کشف موضوع، مصاحبه‌های هدفمند با بیست نفر از خبرگان و آگاهان کلیدی، به روش نمونه‌گیری گلوله برفی انجام و سپس با به‌کارگیری راهبرد دلفی و مصاحبه‌های عمیق فرایند روش‌شناسی مطالعات امنیتی و مدل نهایی پیکربندی شد.

این تحقیق، فرضیه‌های پایه‌ای یک روش جدید پیش‌بینی فراگیر را تشریح می‌کند. یافته‌های آن نشان می‌دهد «روش‌شناسی» مطالعات امنیتی نتیجه کنش و تأثیر عوامل مختلف فلسفی، سازمانی، روشی، اجتماعی و فردی است. همچنین، می‌توان با الهام از رویکرد ارزش‌های رقابتی و قراردادن مکاتب فلسفی در محورهای مختصات آن روش‌شناسی آمیبی شکل برای مطالعات امنیت ارائه کرد.

واژگان کلیدی

امنیت، روش‌شناسی
امنیت، روش‌شناسی
مطالعات امنیتی، رویکرد
ارزش‌های رقابتی

۱. مقدمه

عنصر زمان یکی از عوامل تعیین‌کننده در حوزه مطالعات امنیت است. شناخت آینده و اقدام به موقع، رمز موفقیت در عرصه تصمیم‌گیری امنیتی - راهبردی به شمار می‌آید. در دوران کنونی، مطالعه درباره آینده و تلاش برای پیش‌بینی آن، روندهای موجود و ویژگی‌های روندها و پدیده‌های نوظهور و در ادامه آن، ساختن آینده به دست انسان، از ویژگی‌های اصلی برنامه‌ریزی‌های امنیتی است. این مسئله زمانی که جوامع پیچیده‌تر می‌شوند، ضرورت پژوهش درباره آینده و شناخت تحولات آنها، اهمیت بیشتری می‌یابد و به این ترتیب آینده‌پژوهی به جزئی جدایی‌ناپذیر از مطالعات در حوزه علوم امنیتی تبدیل می‌شود و از ضرورت‌هایی است که دولت‌ها برای تأمین امنیت به آن نیازمند هستند.

در بسیاری از کشورهای جهان تحقیقات گسترده‌ای بر روی کمیت و کیفیت اطلاعات و امنیت انجام شده است. نخبگان نهادهای سیاسی و اطلاعاتی معمولاً می‌خواهند به‌طور دقیق، آگاهانه و مداوم به نظریات پردازند. در درون جامعه اطلاعاتی، بیشتر کشورها، اقدامات مهمی در سال‌های اخیر برای حساس کردن تحلیلگران به مسائل نظری و روش‌شناسی انجام داده‌اند؛ به‌طوری‌که برنامه‌های آموزشی، طولانی‌تر و دقیق‌تر شده و سازمان‌های داخلی اطلاعاتی مانند دانشگاه‌ها و دانشکده‌های اطلاعاتی برنامه‌هایی را برای شفاف کردن فرضیه‌ها و مشکلات ادراکی در تولید اطلاعات امنیتی توسعه داده‌اند (بتس، ۱۳۹۲: ۷۰).

مرور ادبیات تحقیق و بررسی مبانی نظری آن نشان می‌دهد که در موضوع روش‌شناسی در مطالعات امنیتی، منابع اندکی وجود دارد و این در حالی است که روزانه در جهان به میزان قابل توجهی متون امنیتی منتشر می‌شود. اگرچه اغلب این مباحث تحلیل‌های روزنامه‌نگارانه است، اما آثار پژوهشی نیز در میان آنها وجود دارد. اگر گام اول تحقیق، یعنی تحلیل و نگارش را روش بدانیم، آیا این

ضعف روش و فقر روش‌شناختی، تأثیرات منفی بر پژوهش‌های این حوزه نمی‌گذارد؟ یا آنها را دچار خلأ و نقصان نمی‌کند؟ یا دست‌کم موجب نمی‌شود که مباحث دقیق و نظریه‌های متقن در حوزه مطالعات امنیتی پدید نیایند؟ اگر پاسخ این سئوالات تا حدی مثبت باشد، ارزش و اهمیت فراوان انجام پژوهش‌هایی درباره طراحی الگوی روش‌شناسی برای حوزه مدیریت امنیت روشن خواهد شد. به باور بوزان (۱۳۸۶) با اینکه امنیت، دامنه وسیعی از مفاهیم و تحقیقات را دربردارد، ولی واقع امر این است که حوزه امنیت به‌ویژه امنیت ملی پایدار از حیث روش‌شناختی، فقیر و مفهوم امنیت، عقب‌ماندگی دو چندان را تجربه می‌کند. در واقع، در حوزه امنیت، پرسش از روش شناخت و تحلیل اطلاعات، پرسش حاشیه‌ای و فرعی است که حتی در گفتمان غربی پاسخی درخور نیافته است (افتخاری، ۱۳۸۱).

در حوزه روش‌های آینده‌پژوهی در مطالعات امنیتی، روش‌های موجود، عموماً تابع الگو و چارچوب مشخصی نیستند و به دلیل اهمیت زیاد این حوزه، تحقیق حاضر با هدف پاسخ‌گویی به دو پرسش اساسی صورت گرفته است: روش مناسب آینده‌پژوهی در مطالعات امنیت کدام است؟ فرایند روش‌شناسی آینده‌پژوهی در مطالعات امنیت چیست؟

همچنین، فقر روش‌شناختی مطالعات امنیت به‌ویژه در حوزه آینده‌پژوهی و آینده‌شناسی مشهود است؛ مواردی مانند پیشگویی جامعه‌شناسان، استفاده از تکنیک‌های مختلف آینده‌پژوهی و یا گرت‌برداری از دیگر کشورها برای پیش‌بینی آینده امنیت به اشتباهاتی مرسوم در انتخاب روش و ابزار تحقیق مناسب بدل شده‌اند که خود ناشی از عدم درک روش‌شناسی مناسب در تحقیقات امنیتی است. همچنین، آینده‌پژوهی بیش از آنکه مبحثی محتوایی باشد، ناظر بر مسائل «روشی» است و به‌شدت از نظام ارزشی و نگرشی آینده‌پژوهان تأثیر می‌پذیرد (زالی، ۱۳۹۲: ۲۳).

تخمین درجه احتمال وقوع حوادث در آینده، توسعه انواع فعالیت‌ها و اهمیت و نتایج آنها در آینده است؛ به‌دیگرسخن، موقعیت‌ها یا شرایط ویژه‌ای که باعث تاثیرگذاری بر کنش‌های احتمالی دشمن می‌شود و نیز نفس کنش‌ها موضوع برآوردهای امنیتی می‌باشد (حاجیان، ۱۳۹۱: ۲۱).

امنیت اصولاً هرچند ریشه در تاریخ بشری دارد، اما پیدایش آن به‌صورت رسمی با پیدایش دولت - کشور در سال ۱۶۴۸ هماهنگ است و توسعه آن در روابط بین‌الملل توسط افرادی چون باری بوزان، ریچارد لیتل و توماس برگرورد واکاوی قرار گرفته است. این حرکت اغلب به‌صورت تلاش برای فراخ‌ترکردن دستور کار امنیت با قائل شدن شأن امنیتی برای موضوعات و مسائل اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی در کنار مسائل و موضوعات سیاسی و نظامی مطرح شده است که محور بررسی‌های سنتی امنیت را تشکیل می‌داد (بوزان، ۱۳۸۶: ۱۵). باید توجه کرد که در زمینه مفهوم امنیت اجماع چندانی وجود ندارد و آثار و متون موجود با تکیه بر پارادایمی خاص به طرح دیدگاه خود در مورد امنیت پرداخته‌اند (قاسمی، ۱۳۹۱: ۳۲۲).

از لحاظ تاریخی، امنیت به‌صورت یک ارزش حیاتی و هدف غایی رفتار دولت‌ها مورد توجه قرار گرفته است. برحسب سنت در تحلیل‌های مربوط به امنیت در چارچوب سیاست خارجی، بیشتر بر روی ابعاد نظامی آن تاکید می‌شود (قوام، ۱۳۹۲: ۳۵۹). در یک ارزیابی کلی سه نظریه و رویکرد مهم نسبت به مفهوم امنیت مطرح می‌شود که مکتب کپنهاگ نسبت به آنها انتقاداتی را مطرح کرده است. این نظریات عبارت‌اند از: رئالیسم^۱، لیبرالیسم^۲ و سازه‌انگاری^۳.

در چارچوب پارادایم واقع‌گرایی، امنیت در اشکال

ازآنجاکه اعتبار یک تحقیق، صحت و سقم و کیفیت نتایج آن به انتخاب روش‌شناسی صحیح و متناسب برمی‌گردد، بنابراین تحقیق حاضر با هدف پاسخگویی به این سوالات صورت گرفته است که نخست، روش تحقیق مناسب در مطالعات امنیت با رویکرد آینده‌پژوهی چیست؟ دوم، فرایند روش‌شناسی مطالعات امنیت در آینده کدام است؟ بر این اساس، در این پژوهش، با توجه به زمینه فلسفی، اجتماعی، روشی و به‌منظور اکتشاف و تبیین عوامل موثر بر روش‌شناسی مناسب برای مطالعات امنیت، با بررسی نظر کارشناسان خبره و آگاهان کلیدی، الگویی برای یک روش‌شناسی پیش‌بینی سریع و قابل اعتماد برای حوزه مهم امنیت طراحی و ارائه می‌شود.

۲. مروری بر ادبیات نظری تحقیق

۱-۲. بررسی مفاهیم اصلی تحقیق در دو سطح فلسفی و نظری ازآنجاکه این تحقیق در نوع خود جدید و بدیع است، بنابراین پیشینه تجربی بسیار اندکی در داخل و خارج از کشور در این زمینه وجود دارد. محقق جهت تعیین روش تحقیق مناسب در مطالعات امنیت، ابتدا چارچوب نظری منسجمی درباره اجزا و ابعاد موضوع مورد تحقیق ارائه و براساس این، مبانی نظری و اطلاعات لازم را جمع‌آوری کرده است. اجزا و ابعاد اصلی تحقیق مفاهیم امنیت، آینده-پژوهی، آینده‌شناسی و روش‌شناسی می‌باشد که در دو سطح فلسفی و نظری بررسی شده است. علت پرداختن به سطح فلسفی تحقیق آن است که سطح نظری اصول موضوعه خود را از سطح فلسفی می‌گیرد و یا هر نظری مبتنی بر یکسری پیش‌فرض‌های فلسفی می‌باشد؛ بنابراین برای پاسخگویی به سوال‌های تحقیق ضرورت دارد که مفاهیم یادشده در دو سطح فلسفی و نظری بررسی شوند. پیش‌بینی در مطالعات امنیتی معطوف به اندازه‌گیری و

3. Constructivism

1. Realism
2. Liberalism

وجود ندارد که بتواند در پیش‌بینی وضعیت امنیتی مورد اجماع همه باشد (پتراسک، ۲۰۰۹).

۲-۲. مبانی فلسفی روش‌شناسی

همه پژوهش‌ها (چه کمی و چه کیفی) بر تعدادی پیش‌فرض بنیادین استوارند در باب آنچه که یک پژوهش معتبر را شکل می‌دهد و این نکته که شیوه‌های پژوهش مناسب کدامند. برای انجام یا ارزیابی پژوهش‌ها، آگاهی از این پیش‌فرض‌ها (که گاه مخفی‌اند) اهمیت دارد (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۴).

در بررسی مکاتب، نکته نخست این است که بین دو مقوله مکتب اجتماعی و مکتب جامعه‌شناسی تفاوت اساسی وجود دارد. مکتب اجتماعی در واقع نوعی مکتب سیاسی فلسفی و یا یک مکتب سیاسی صرف است که جهت‌گیری خاصی را در زمینه مسائل اجتماعی و سیاسی یا راه‌هایی را برای نحوه اداره جامعه و امثال آن بیان می‌کند. بنابراین، مکتب اجتماعی یک نظریه که با یک ارزش‌گذاری (ایدئولوژی) همراه می‌باشد، مانند لیبرالیسم یا سوسیالیسم است که بینش و دید خاصی از انسان و جامعه دارند و روابطی را در اجتماع تصور می‌کنند و برای بعضی از این جنبه‌ها اهمیت بیشتری قائل هستند. با وجود این، مکاتب اجتماعی با مکاتب جامعه‌شناسی فرق می‌کند و آنچه که تحت عنوان مکاتب جامعه‌شناسی خوانده می‌شود، نظریه‌های علمی و مفاهیم اساسی در زمینه جامعه‌شناسی هستند که سعی شده است حتی‌المقدور از عینیت و واقع‌گرایی بیشتری برخوردار باشند و حاصل تجربیات این رشته از دانش بشری محسوب می‌شود و با پیش‌دآوری‌ها و جهت‌گیری‌های کمتری همراه است. مکاتب جامعه‌شناسی نیز داعیه قضاوت بی‌طرفانه مسائل اجتماعی را دارند. بنابراین، این مکاتب یا نظریه‌ها اساساً در عصر

سیاسی و نظامی به صورت حمایت از مرزها و حفظ تمامیت ارضی و ارزش‌های یک دولت در مقابل خطرهای محیط بین‌المللی متخصص تعریف می‌شود (بیلتیس و اسمیت، ۱۳۸۳: ۱۸۳). در حالی که مسئله امنیت برای رئالیست‌ها امنیت ملی است، لیبرال‌ها مفهوم امنیت را همواره در معرض تغییر دانسته و برخلاف واقع‌گرایان، وجود مرز، حاکمیت‌های چندگانه، تصلب مرزبندی‌های حقوقی و فیزیکی، تقویت ملی‌گرایی و وجود رژیم‌های غیردموکراتیک را از جمله عوامل امنیت‌زدا و توسعه همکاری جهانی از طریق نهادهای بین‌المللی را از جمله عوامل امنیت‌زا می‌دانند (سازمند و قنبری، ۱۳۹۱: ۵). سازه‌انگاری نیز محصول زبان‌شناختی ساختاری، نظریه سیاسی پست‌مدرن، نظریه انتقادی، نقد ادبی و مطالعات فرهنگی رسانه‌ای است که ضمن تأکید بر ساختار هویت و منافع، بازگرداندن فرهنگ و سیاست‌های داخلی به عرصه نظام بین‌الملل را مطرح می‌کند (قوام، ۱۳۹۲: ۱۲۶). مطالعات امنیتی با رویکرد سازه‌انگاری در تلاش است تا فرایندهای تحول اجتماعی و بین‌المللی را در ارتباط با یکدیگر ارزیابی کند (دهشیری و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۹).

بخشی از مطالعات آینده، آینده‌پژوهی امنیتی است که در آن آینده و تحولات وضعیت امنیتی در گروه‌های اجتماعی، اشیاء، بخش‌ها، شرکت‌ها، مناطق، دولت‌ها، جهان و غیره بررسی می‌شود (ایچلر، ۲۰۰۶). روش‌های آینده‌شناسی (پیش‌آگهی)^۲ باید فرایند پیش‌بینی‌ها^۳ را مطابق با اصول اساسی آینده‌شناسی‌ها مانند پیچیدگی، سیستماتیک، قابل اطمینان بودن، تعیین‌کنندگی، تداوم، هماهنگی، تصادفی بودن، کارایی، تمرکز بر عمل، پویایی، اندازه‌گیری، و غیره فراهم کنند (والوچ، ۲۰۱۵).

آینده‌پژوهان از روش‌های علمی بسیاری برای پیش‌بینی آینده استفاده می‌کنند؛ اما هیچ روش جامع و جهان‌شمولی

4. Valouch
5. Petrášek

1. Eichler
2. Prognostic
3. Forecast

است. هریک از این اصول «متخصصین آینده‌پژوهی را به روش‌شناسی‌های متفاوتی سوق می‌دهد. برای مثال، این امکان وجود دارد که نوعی از روش‌شناسی‌ها را در مطالعات آینده مشخص کرد که با آینده همانند جهان طبیعی برخورد می‌کند و آن را پدیده خشک، واقعی و مستقل از انسان در نظر می‌گیرد. در مقابل آن، روش‌شناسی‌هایی نیز وجود دارند که برای آینده کیفیتی نرم‌تر، انسانی‌تر و ذهنی‌تر فائلند. بنابراین، اصلی مانند جهان‌شناسی اجتماعی بر انتخاب روش‌شناسی تأثیر دارد. در واقع، اصولی وجود دارند که رابطه‌ای مستقیم با روش‌شناسی‌ها دارند و عبارت‌اند از: الف. ماهیت واقعیت (هستی‌شناسی)؛ ب. ماهیت انسان (انسانی‌شناسی)؛ ج. ماهیت علم (معرفت‌شناسی) و د. هدف تحقیقات علم (فرایندگرایی یا نتیجه‌گرایی).

در جدول ۱ نگاه هریک از مکاتب اثبات‌گرا، تفسیری، انتقادی، فمینیستی و پست‌مدرن بر هریک از اصول (هستی-شناسی، انسان‌شناسی، معرفت‌شناسی) ارائه شده است:

جدید به‌ویژه از قرن نوزدهم به بعد مدعی نوعی بی‌طرفی علمی شدند؛ ولی در عمل کمتر نظریه و مکتب جامعه‌شناسی وجود دارد که بتوان گفت به‌طورکامل از ارزش‌ها، ایدئولوژی‌ها و از جهت‌گیری‌های مختلف خالی است (توسلی، ۱۳۶۶).

در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ مکاتبی با عنوان مکاتب روش‌شناسی در عرصه علوم انسانی به‌وجود آمدند که اندیشمندان آنها را پذیرفتند. این مکاتب عبارت‌اند از: ۱. روش‌شناسی اثباتی؛ ۲. روش‌شناسی تفسیری و ۳. روش‌شناسی انتقادی (واثق غزنوی، ۱۳۸۹). افزون‌براین سه رویکرد، دو رویکرد دیگر که نسبت به این رویکردهای سه-گانه شهرت کمتری دارند عبارت‌اند از: پژوهش اجتماعی فمینیستی و پژوهش پست‌مدرن (نیومن، ۱۳۹۷: ۱۸۰).

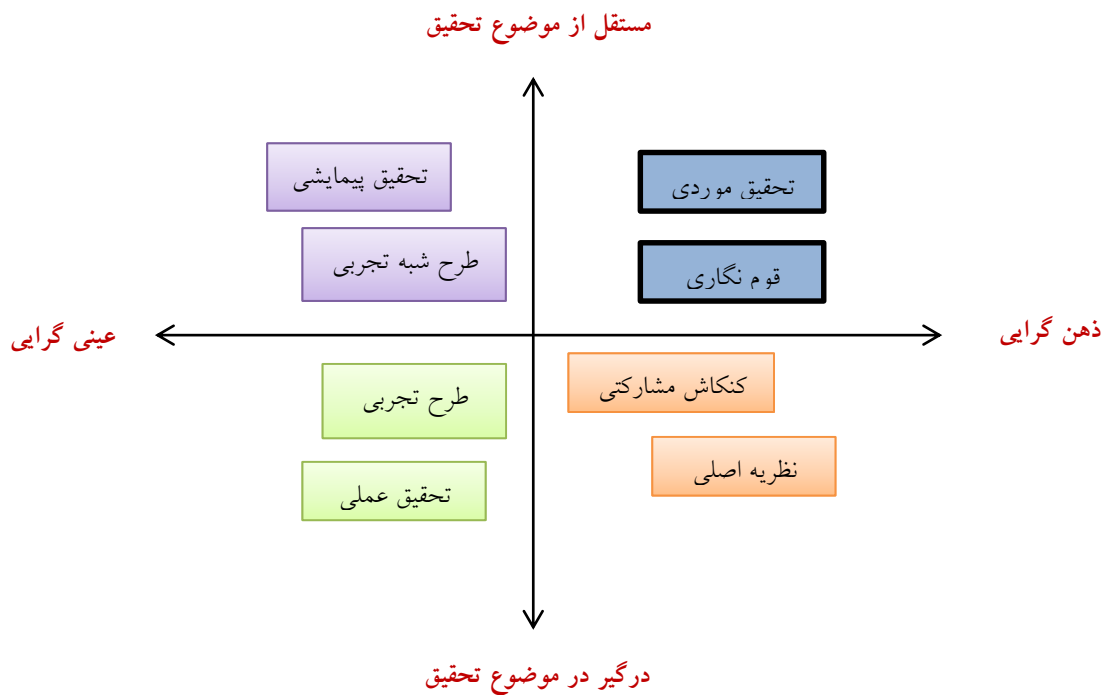
همه این روش‌شناسی‌ها بر اصولی مبتنی هستند که در هویت روش‌شناسی‌ها نقش بنیادی دارند. به گفته بوریل و مورگان، روش‌شناسی بر تعدادی از اصول و پیش‌فرض‌ها مانند هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و انسان‌شناسی مبتنی

جدول ۱. نگاه مکاتب مختلف بر پیش‌فرض‌های فلسفی

مکاتب آینده	مکتب اثبات‌گرایی	مکتب تفسیری	مکتب انتقادی	رویکرد فمینیستی	رویکرد پست‌مدرن
ماهیت آینده	شناخت آینده از طریق تجربه و کشف الگوهای ثابت	شناخت آینده از طریق زاویه دید مردم و تعامل آنها	شناخت آینده از طریق کشف تضاد بسط‌یافته و هدایت‌شده توسط ساختارهای بنیادین پنهان	شناخت آینده از طریق ایجاد روابط همدلانه میان پژوهشگر و افراد مورد مطالعه	شناخت آینده از طریق پژوهش مقدر نیست و پیش‌بینی همه نظریه‌های اجتماعی و ایدئولوژی‌ها و نظام‌های عقیدتی را رد می‌کند
ماهیت رفتار انسان	پیش‌بینی رفتار انسان‌ها از طریق قوانین خاصی که در طبیعت وجود دارد	پیش‌بینی رفتار انسان-ها از طریق سیستم معانی موجود	پیش‌بینی رفتار انسان‌ها از طریق توجه به ذهنیات افراد در خلق معنا و آگاهی و هم توجه به شرایط و عوامل خارجی اجتماعی رفتار	پیش‌بینی رفتار انسان‌ها از طریق رد برتری جویی جنسی و درهم آمیختن احساسات و تجارب شخصی پژوهشگر در فرایند پژوهش	رفتار انسان تابع زمان و مکان فعلی است و نمی‌توان روابط علت و معلولی را مورد مطالعه قرار داد (نسبیت رفتار انسان).
ماهیت پیش‌بینی	پیش‌بینی‌ها باید آزمون‌پذیر باشد	ماهیت پیش‌بینی‌ها را شعور و فهم و آگاهی عامه مردم تشکیل می‌دهد	ماهیت پیش‌بینی‌ها به استفاده از تئوری توجه دارد	پیش‌بینی باید به تسهیل تغییر اجتماعی و فردی بینجامد	تابع نسبیت بوده و هیچ پیش‌بینی را قطعی نمی‌داند

۱۳۸۴: ۵). بنابراین، تبیین انواع تحقیق به جایگاه فلسفی آنها ضروری است.

بررسی مباحث فلسفی روش‌شناسی نشان می‌دهد که به‌طور کلی دو دیدگاه فلسفی درباره روش‌شناسی وجود دارد: دیدگاه پوزیتیویسم و دیدگاه ساختارگرای اجتماعی. در نمودار ۱ انواع روش‌های تحقیق براساس جایگاه فلسفی آنها نشان داده شده است:

نمودار ۱. انواع روش‌های تحقیق براساس جایگاه فلسفی آنها (ایستربای، اسمیت و لو، ۱۳۸۴: ۹۸)

طریق آن بتوانیم راه مناسب‌تری برای رسیدن به پیش‌بینی‌ها بیابیم تا در پرتو آن، تحلیل‌های علمی آینده‌نگرانه از خطا و لغزش مصون بمانند.

پنج نوع روش‌شناسی در عرصه علوم اجتماعی و انسانی مطرح است که هرکدام از آنها بر اصول و پیش‌فرض‌هایی مبتنی می‌باشند. اکنون پرسش اساسی این است که روش‌شناسی‌ها چه تأثیری بر آینده‌پژوهی در عرصه کلان امنیت دارد؟ آیا می‌توان گفت آینده‌پژوهان

۲-۳. تعریف روش‌های تحقیق براساس سطح فلسفی

تصمیم درباره مطالعه یک موضوع به شیوه‌ای خاص همیشه نوعی انتخاب فلسفی را می‌طلبد درباره آنچه که مهم است. در صورتی که نتوان از منظر مسائل فلسفی به روش تحقیق نگریست، آنگاه کیفیت تحقیق به‌طور جدی آسیب خواهد خورد و باید گفت مسائل فلسفی، اساس فکر و ایده طرح تحقیق می‌باشند (ایستربای، اسمیت و لو،

۲-۴. تأثیر روش‌شناسی‌ها بر مطالعات امنیت در آینده

روش‌شناسی را شناخت نظری و عملی روش آشکارسازی واقعیت تعریف کرده‌اند. به‌دیگرسخن، روش‌شناسی عبارت است از شناخت و بررسی کارآمدی‌ها و ناکارآمدی‌های روش‌های گوناگون. با وجود این، در روش‌شناسی باید به روش، اصول، قواعد، ابزار و معیار شناخت توجه ویژه کرد. هدف از طرح مباحث روش‌شناسی در مطالعات آینده‌پژوهی این است که از

لایه‌های عمیق دست یابد که ساختارها و مکانیسم‌های غیرقابل مشاهده در آنها پنهان شده‌اند. شرط ورود به لایه‌های عمیق و دستیابی به این مکانیسم‌ها، برخورداری محقق از مهارت پرسشگری عمیق، اتکا به تئوری مناسب انتقادی برای دیدن واقعیت، برخورداری از موقعیت ارزشی روشن و واضح و توسل به یک رویکرد تاریخی است.

هدف از آینده‌پژوهی در رویکرد پژوهش فمینیستی، توانمندکردن افراد به‌منظور توسعه ارزش‌های متعالی دیگران و ایجاد برابری است. براساس این روش‌شناسی، آینده‌پژوه باید ارزش‌ها را در نظر گیرد و در این راستا ارزش‌های فمینیستی را بر دیگر ارزش‌ها ترجیح دهد و آینده‌ای را رقم بزند که در آن وسایل و ایده‌های مورد نیاز برای رهایی از روابط ستمگرانه ارائه شده باشد.

یک پیش‌بینی خوب از حوزه اطلاعات و امنیت آن است که به‌صورت منتقدانه شرایط درست را نمایان کند و محدودیت‌ها را از بین ببرد و از رسوخ جنسیت بر فرهنگ و روابط قدرت جلوگیری نماید.

براساس روش‌شناسی پست‌مدرن، دلیل انجام مطالعات آینده‌پژوهی، بیان مکنونات درونی، سرزندگی، اندیشیدن و برانگیختن است و چون واقعیات اجتماعی آشوبناک و سیال هستند و آینده‌پژوه موجودی خلاق و پویاست، از این‌رو دانش پیشین، ارزش خاصی در پیش‌بینی آینده ندارد و بر این اعتقاد هستند که آینده جهان، هرگز بهبود پیدا نمی‌کند و نمی‌توان با روابط علت و معلولی به پیش‌بینی و مطالعه آینده پرداخت. پست‌مدرنیست‌ها، مخالف کسانی هستند که از علم برای پیش‌بینی و تصمیم‌گیری استفاده می‌کنند (نیومن، ۱۳۹۰: ۲۰۸).

۲-۵. مبانی ترسیم تصویری دقیق از آینده در این رویکرد
در آینده اطلاعات نشان‌خوانی بسیار مفید خواهد بود. تجزیه و تحلیل‌ها باید بر اهداف متمرکز شوند تا توانایی‌ها و تحرکات واقعی. البته پیداکردن آنچه که دیگران قصد

اصولاً در آینده‌پژوهی نیازی به روش‌شناسی ندارند؟ یا به روش‌شناسی نیاز دارند؛ ولی این روش‌شناسی‌ها تأثیری بر پیش‌بینی‌ها در مورد آینده ندارد؛ یعنی از هریک از این روش‌شناسی‌های سه‌گانه استفاده شود، نتیجه آن در آینده‌پژوهی یکی خواهد بود؟ یا اصولاً این گونه است که روش‌شناسی‌های متفاوت در عرصه پیش‌بینی‌ها، نتایج متفاوت خواهند داشت؟ در ادامه تأثیرگذاری هریک از انواع پنج‌گانه روش‌شناسی بر آینده‌پژوهی مطالعات امنیت بررسی می‌شود.

براساس رویکرد روش‌شناسی اثبات‌گرایی به امنیت، کاربرد و تأثیرگذاری آن بر آینده‌پژوهی مطالعات امنیت، کار آینده‌پژوهان خلق و ایجاد آینده برای تأمین امنیت نیست؛ بلکه وظیفه آنان است که قوانین حاکم بر حوزه امنیت را با روش‌هایی مانند پیمایش اجتماعی، مصاحبه ساخت‌بندی‌شده و غیره کشف و پیش‌بینی‌های آینده را براساس آن قوانین ارائه کنند.

براساس روش‌شناسی تفسیری، پیش‌بینی آینده باید از طریق تعاملات افراد جامعه انجام شود؛ یعنی آنچه فعالان جامعه با توجه به کنش و واکنش‌هایشان درباره آن به توافق می‌رسند، به‌عنوان پیش‌بینی از آینده معرفی شود. آنچه قدرت‌های سیاسی و امنیتی، با توجه به دادوستدی که دارند یا ائتلاف‌های که تشکیل می‌دهند، به توافق می‌رسند، به‌منزله یک آینده محتمل انتخاب می‌شود. یک پیش‌بینی خوب از حوزه اطلاعات و امنیت آن است که تخمین زده می‌شود بازیگران صحنه سیاست و صاحبان قدرت در مورد آن به توافق برسند.

با توجه به ماهیت روش‌شناسی انتقادی و مبانی فلسفی آن، به نظر می‌رسد این روش‌شناسی تأثیر مهمی بر نحوه آینده‌پژوهی امنیتی دارد. براساس این روش‌شناسی، پیش‌بینی‌های آینده از لایه‌های چندگانه برخوردار هستند که آینده‌پژوه انتقادی باید ضمن آگاهی بر این لایه‌ها بتواند با مهارت شخصی و برخورداری از تفکر انتقادی به

چارچوب‌های پیشین، به نوع روش و خاستگاه پردازش مربوط بود. در گذشته تأکید بر این بود که اطلاعات، نتیجه پردازش داده‌هاست؛ درحالی‌که در حال حاضر اهمیت تکیه بر اطلاعات پردازش شده، از آن روست که خرد و دانایی در اختیار ما قرار می‌دهد. بنابراین، در رویکرد پیشین که تکیه بر پیش‌بینی در برنامه‌ریزی‌ها، عنصر «داده» از اهمیت برخوردار بود در مطالعات آینده‌نگری، مفاهیمی، چون دانایی و خرد دارای اهمیت هستند. از نظر نوع پردازش در مطالعات آینده‌نگری، مقوله‌های کیفی و روان-شناختی از اهمیت برخوردارند. همچنین، در مطالعات آینده‌نگری، مقوله‌های معرفت‌شناختی، علوم شناختی و نظریه سیستم‌های آینده برخاسته از تعامل چهار عنصر است: رویدادها، روندها، تصورات و اقدامات (مردوخی، ۱۳۹۲: ۵۶-۶۴).

مطالعات آینده در قالب فعلی آنها به‌طور عمده شامل پیش‌بینی، برنامه‌ریزی، برنامه‌نویسی، مطالعات آینده، آینده‌پژوهی، پیش‌بینی فنی و اجتماعی، ایجاد سناریوهای جایگزین، ساخت شاخص توسعه آینده و غیره است (پتراسک، ۲۰۰۹: ۲۷۹). آینده‌نگری یک نتیجه کلیدی از فرآیند پیش‌بینی است. پیش‌شناخت‌ها (آینده‌نگری‌ها) یک بیانی درباره آینده پدیده یا شرایطی که مبتنی بر حقایق علمی است. آینده‌نگری نشان نمی‌دهد که چه اتفاقی خواهد افتاد؛ بلکه چه می‌تواند اتفاق بیفتد را نشان می‌دهد (زمان، ۱۹۹۸: ۲۰۰).

پیش‌بینی‌ها باید براساس تجزیه و تحلیل تحولات اجتماعی و اقتصادی، شناسایی و ارزیابی نیازها و منافع اجتماعی، شناسایی و ارزیابی اهداف اقتصادی و امنیتی و اولویت‌های توسعه صورت گیرند (همان).

آینده‌اندیشی به‌طور بنیادی با پدیده عدم قطعیت روبه-رو است که روش مطالعه تحولات آتی و در نتیجه روش-شناسی ناظر بر آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد. عینیت

انجامش را دارند بسیار مشکل است. به‌طورمثال، در طول جنگ سرد، عکس‌العمل دو طرف قابل پیش‌بینی بود؛ اگرچه هنگامی که غرب تحریک شد، استثنائاتی در این قاعده وجود داشت؛ برای مثال، در برلین یا بحران موشکی کوبا. امروز دولت‌های خطرناک و یاغی، تروریست‌های بین‌الملل، شبکه‌های مواد مخدر، نیروهای عقیدتی و دیگر مهاجمان غیردولتی، مشکل پیش‌بینی حرکات آینده خودشان را چند بار پیچیده‌تر از قبل کرده‌اند. باید از هر وسیله در راستای تلاش برای کسب اطلاعات قابل استفاده و پیش‌بینی تحولات سازمان‌ها، منابع، تماس‌ها، تحرکات، ارتباطات و طرح‌های این گروه‌های متنوع استفاده کرد. سازمان‌های نظامی و امنیتی که مقاصد بلندمدتی را دنبال می‌کنند باید بدانند که در آینده نزدیک چه خواهند کرد.

تهدیدات جدید به‌طور عمده از طبیعتی غیرنظامی برخوردار هستند. مسئله بعدی در پیش‌بینی آینده امنیت این است که حجم زیاد اطلاعات، به معنای داشتن اخبار واقعی نیست و ظاهراً انقلاب اطلاعاتی، دارای مقدار زیادی عدم اطلاعات، حدسیات ثانویه و تکرار پیش‌بینی‌هاست که همه آنها تحت پوشش اخبار واقعی ارائه می‌شوند. تحلیلگر آینده بسیار سریع، باید منابع موثق را از مواد زاید تشخیص دهد. تحلیلگر آینده باید بتواند از هر چیزی که مطبوعات گزارش می‌دهند بیشترین استفاده را بنماید. برای رسیدن به این هدف، اطلاعات پنهان مورد نیاز است. مسئله مهم بعدی این است که یک آینده‌پژوه حوزه امنیت، باید محصولات اطلاعاتی را به‌منظور ارزیابی اینکه چه برنامه‌هایی بهترین نتیجه را در مقایسه با نیازها به دست می‌دهد دنبال نماید. تصویر واقعی از تحولات آینده، باید از دسته وسیعی از ابزار با کنار هم قرار دادن قطعات مختلف ساخته شود.

۲-۶. روش‌شناسی پیش‌بینی

در عرصه پیش‌بینی و برنامه‌ریزی، داده‌ها و اطلاعات در

۲۰۰۶: ۱۹۶). روش‌های کیفی مبتنی بر دانش و تجربه کارشناسان و متخصصان هستند. این روش‌ها همچنین به ذهنیت، نیت یا بصیرت افراد برمی‌گردد. این روش‌ها برای آینده‌نگاری‌های بلندمدت مناسب‌تر هستند (اسلوکان، ۲۰۰۳: ۱۶۷).

روش‌های کمی مبتنی بر کاربرد تجزیه و تحلیل‌های آماری و داده‌های تاریخی هستند (فدراسیون مطالعات آینده جهان، ۲۰۱۶). این روش‌ها فرض می‌کنند که شناسایی روند و شاخص‌های اندازه‌گیری آنها همچنان در آینده خواهد یافت (بوریتا، ۲۰۱۵). نادیده گرفتن عوامل محیطی و نیاز به مهارت‌های آماری قابل ملاحظه از معایب روش‌های کمی است (والوچ، ۲۰۱۵). در مقایسه با طبقه‌بندی یادشده برای روش‌های آینده‌نگاری، می‌توان مطابق با درجه ذهنیت و کاربرد آنها در آینده‌نگاری، فعالیت‌های آینده‌نگارانه را طبقه‌بندی کرد:

- روش‌های عمومی یا جهان‌شمول؛^۴

- روش‌های ساختاری؛

- روش‌های رویه‌ای (پوتاسک، ۲۰۰۶: ۱۹۶ و اسلوکان،

۲۰۰۳: ۱۶۷).

از بین این روش‌ها، روش‌های رویه‌ای نسبت به سایر روش‌ها از پویایی روشی بیشتری برخوردار هستند (حاجیانی، ۱۳۹۰: ۱۰۱).

در سازمان‌های اطلاعاتی دو نوع پیش‌بینی تهدید وجود دارد: در نوع اول به‌جای برآورد وقوع احتمالی جنگ و بحران در طول زمان تلاش می‌شود اهداف، توانمندی‌ها و گرایش معمول به خطر دشمن پیش‌بینی شود. این نوع برآورد در مورد گزینه‌های هزینه‌های دفاعی، دیپلماسی ائتلاف و درجات آمادگی نظامی منظم در زمان صلح رهنمودهایی ارائه می‌دهد؛ نوع دوم پیش‌بینی، برآورد می‌کند که دشمن در زمان کوتاه یا در بحران اتفاق افتاده

موجود واقعیت مستقل از ذهن در مطالعه پدیده‌های گذشته و یا حال، امکان مطالعه تجربی و کاربرد روش فرضی استنتاجی را در خصوص پدیده‌ها فراهم می‌آورد. بنابراین، موضوع عینی این پدیده‌ها، روش‌شناسی مطالعه آن را تحت تأثیر قرار داده است. این در حالی است که نبود موضوع عینی و متعین در مطالعات آینده‌اندیشی، اجازه کاربرد روش تجربی را نمی‌دهد. عدم امکان کاربرد این روش در حوزه مطالعات آینده‌نگری، این سوال عمده را مطرح می‌کند که آیا اساساً می‌توان با روش علمی به مطالعه آینده پرداخت؟ با ضعیف‌تر شدن این امکان، ضرورت به‌کارگیری روش تجریدی و ساختن مفاهیم نظری براساس ظرفیت‌های بالقوه موجودی که قابلیت تحقق در آینده را دارند در این مطالعات تقویت می‌شود (محمدی الموتی، ۱۳۸۴ و سوتن، ۱۹۹۷). در حوزه نگری، منطق تفکر از جایگاه روش‌شناسی صرف به معرفت‌شناسی و در شرایطی به هستی‌شناسی صعود نموده و بدین گونه بحث‌های رایج در این دو حوزه شناخته شده فلسفی، در کنار نظریه سیستم‌های عام و سایبرنتیک (نظام کنترل و ارتباطات در موجودات زنده و ماشین)، مدخلی برای طرح‌ریزی بنیان‌های لازم برای آینده‌اندیشی می‌شود (قنبری، ۱۳۸۳). همچنین، در بحث از روش‌شناسی آینده‌نگری، به این جنبه هم توجه شود که نگرش ویژه افراد و دانش آنان بر روی شکل‌گیری آینده تأثیر دارد.

۲-۷. روش‌های پیش‌بینی

متخصصان آینده برای پیش‌بینی آینده از بسیاری از روش‌های علمی استفاده می‌کنند. استفاده از یک روش مناسب به عوامل بسیاری وابسته است؛ مانند زمینه‌ها، نوع، دامنه و هدف پیش‌بینی، افق زمانی، داده‌های موجود، دانش و تجربه و غیره. در طول فرایند یک پیش‌بینی، ترکیبی از چند روش پیش‌بینی معمولاً استفاده می‌شود (پوتاسک،^۲

4. Buřita
5. Universal method
6. Potůček

1. Southen
2. Potůček
3. Sločun

بر آن اثر می‌گذارد. مولفه‌های جزئی‌تر مانند دلیل آینده‌نگری، افرادی که قرار است از نتایج آن بهره بگیرند (گروه‌های هدف یا مخاطبان) و افق زمانی است که زمان تحقق آینده‌ها را نشان می‌دهد. به منظور رسیدن به هدف یا اهداف، ابزارهایی نیاز است که بتوانند آن اهداف را با توجه به اقتضائات موضوع برآورد کنند. پس از تعیین اهداف و ابزار، رویکرد مناسبی برگزیده شود که با استفاده از آن بتوان به هدف مورد نظر دست یافت. رویکرد، روش‌های مختلف دستیابی به هدف را با استفاده از ابزار مورد نظر معین می‌کند. رویکرد گذشته‌نگر یا آینده‌نگر، رویکرد هنجاری یا اکتشافی و... در این راستا قرار دارند. بعد آخر، بافت است. منظور از بافت یا زمینه، همه عوامل موثر بر فعالیت هستند؛ به گونه‌ای که مستقل از اهداف، ابزار و رویکردها باشد. به‌دیگرسخن، همه عواملی که به زمینه کشور، منطقه، صنعت، شرکت، بنگاه انجام‌دهنده فعالیت مرتبط هستند؛ مانند فرهنگ سازمانی که در روش سناریونگاری یک بنگاه تاثیرگذار است (علیزاده و دیگران، ۱۳۸۷).

۹-۲. روش‌شناسی در مطالعات امنیت در آینده

برای تبیین روش‌شناسی مناسب در مطالعات مدیریت امنیت، کافی است که تحلیلی براساس مدل روش‌شناسی رابرت ک. یین^۲ بر روی مسئولیت‌های پژوهشگر در مطالعات امنیت انجام شود. در هر یک از این مسئولیت‌ها، نوع سوالاتی که پیش‌روی پژوهشگر قرار دارد و میزان کنترل وی بر رویداد و زمان رویداد متفاوت خواهد بود.

در برابر یک موضوع خاص چه خواهد کرد. این نوع پیش‌بینی برای اقدام فوری مانند اعلام خطر، بسیج منابع و امکانات و دیپلماسی بحران مفید است. فعالیت نخست - پیش‌بینی پیشرفت‌ها در طول زمان - باید بر تفکر احتمالی تأکید کند و بهترین برآوردهای ممکن را درباره نحوه عمل در رخدادهای متعدد رقابت بین‌المللی ارائه دهد. این امر اهمیت زیادی را برای نظریاتی قائل است که اقدام معمول دشمن را توضیح می‌دهند و می‌توانند رفتار را در بالاترین درصد موارد شرح دهند. از این مورد به نظریه متعارف یاد می‌شود. رویکرد دوم، تقریباً بی‌نظریه‌گی است و می‌توان آن را تفکر استثنایی نامید (داوئل، ۱۳۹۴) و شامل هر ایده‌ای می‌شود که موضوعی برای عمل کردن بر مبنای احتمالات غیرمحمول مطرح می‌کند. یک مولفه مهم در هر نوع تفکر استثنایی باید طرحی برای پیش‌بینی رفتار ظاهراً نامعقول باشد.

مولفه دوم، تفکر استثنایی پیش‌بینی خودکشی است. از هیچ فرایند برآوردی نمی‌توان انتظار داشت که دقیقاً پیش‌بینی کند چه وقت دشمن می‌خواهد یک تصمیم بسیار غلط بگیرد (همان) تفکر استثنایی می‌گوید با به‌کارگیری فرضیات مخالف و استدلال معکوس از نتیجه غیرمحمول برای چگونگی رخدادن آن استدلال نماید.

۸-۲. چارچوب مطالعات آینده‌پژوهی

چارچوب برنامه‌های آینده‌اندیشی را می‌توان بر پایه چهار بعد اصلی تقسیم‌بندی کرد که عبارت‌اند از: ۱. بعد اهداف؛ ۲. بعد روش‌ها و ابزار؛ ۳. بعد رویکرد و ۴. بعد بافت^۱. در هر فعالیت آینده‌پژوهانه، هدف و دلیلی متصور است که خود به مولفه‌های جزئی‌تری تقسیم می‌شوند که

2. Yin

1. Context

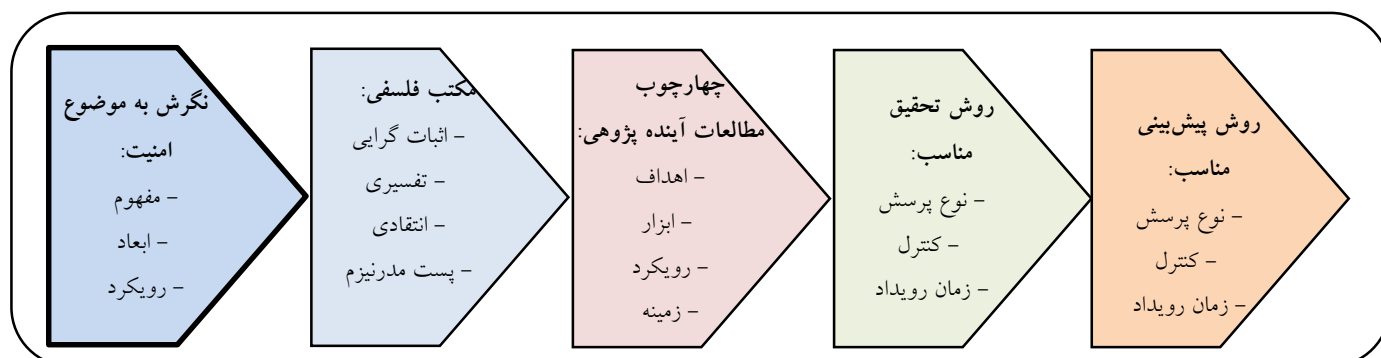
جدول ۲. روش‌های تحقیق مناسب در مطالعات مدیریت امنیت^۱

مسئولیت در مطالعات امنیت	نوع پرسشی که مطرح است	رفتار رویداد نیاز به کنترل دارد	توجه به رویدادهای زمان کنونی	نوع روش تحقیق پیشنهادی
طراحی	چگونه و چرا	نه	آری	تحقیق موردی
اجرا	چه کسی، چه چیزی، کجا، چه تعداد، چه مقدار	آری	آری	تحقیق عملی
کنترل	چگونه، چرا	نه	آری/نه	قوم‌نگاری

مناسب در مطالعات امنیت در آینده را شناسایی و معرفی کرد:

روش تحقیق مناسب در مطالعات امنیت در آینده در شکل ۱ ارائه شده است. ادعای محوری این مدل آن است که به کمک این چارچوب و فرایند می‌توان روش تحقیق

شکل ۱. فرآیند روش‌شناسی مطالعات امنیت با نگاه به آینده

۳. روش‌شناسی تحقیق

مطالعات امنیت استفاده می‌شود. به علاوه، این تحقیق از داده‌های کیفی برای آزمون فرضیه‌ها استفاده می‌کند؛ پس این تحقیق یک تحقیق کیفی نیز می‌باشد. در این تحقیق شواهد و داده‌های لازم با استفاده از ابزارها و منابع چندگانه (ین، ۱۳۸۱: ۱۴۲) ذیل اسناد، مشاهده مستقیم (۱۰ تن از متخصصان و مشاوران روش تحقیق)، مصاحبه با خبرگان (احصا نظرات ۱۰ نفر از خبرگان و استادان علم مدیریت

این تحقیق بر مبنای دستاورد تحقیق یک تحقیق توسعه (اعرابی، ۱۳۸۳) است. چون به دنبال ارائه الگو و توسعه دانش روش‌شناسی آینده‌پژوهی در حوزه مطالعات امنیت می‌باشد. همچنین، بر مبنای هدف از نوع تحقیقات اکتشافی (اعرابی، ۱۳۸۳) است؛ به این دلیل که هنوز مشخص نیست کدام روش تحقیق در مقوله آینده‌پژوهی

۱. اقتباس از دیوید، ۲۰۰۱: ۱۳؛ پریس و رابینسون، ۱۹۹۴: ۲۴؛ ین، ۱۳۸۱: ۷، اعرابی و دهقان، ۱۳۸۹: ۳۹۶-۳۷۲

مرحله به مرحله تا زمانی ادامه پیدا کرد که دیگر افراد، اطلاعات جدید و قابل توجهی ارائه نکردند. شایان ذکر است که پس از مصاحبه با صاحب‌نظران به روش گلوله برفی و بنا بر نظر آنان، جمعی از استادان حوزه امنیت و روش‌شناس تحقیق شناسایی شدند که در موضوع روش-شناسی، فعالیت علمی و پژوهشی داشتند و در مجموع، از بیست نفر مصاحبه به عمل آمد. جمع‌آوری داده‌ها تا حد اشباع و تکراری شدن آنها ادامه یافت.

جدول ۳. گروه‌های مصاحبه‌شونده و مراحل آن

عنوان	گروه	خبرگان	روش - شناسان تحقیق	خبرگان آگاه به امور
مصاحبه با آگاهان کلیدی به صورت فردی	۵	۵	۵	۱۰
بحث‌های گروهی	۴	۳	۳	۳

۴. یافته‌های تحقیق

برای پیش‌بینی مطالعاتی که در حوزه مسائل امنیتی صورت می‌گیرند این فرایند پیشنهاد می‌شود:

۱. آینده‌پژوه امنیتی یا تحلیلگر آینده باید نگرش خویش را درباره مفهوم، ابعاد و رویکرد موضوع امنیت در حیطه کاری خویش مشخص کند. به‌دیگرسخن، مشخص کند که به مفهوم، ابعاد، منشأ و متغیر امنیت چگونه می‌نگرد؟ آیا اعتقاد دارد که مفهوم امنیت یک واقعیت عینی است که حکومت می‌گوید یا ساخته و پرداخته ذهن افراد و تصمیم‌گیرندگان و سازمان‌های امنیتی است؟ آیا امنیت مفهوم تک بعدی است؟ یا چند بعدی؟ آیا منشأ امنیت و اطلاعات داخلی است یا خارجی؟ آیا امنیت متغیر مستقل و غیرقابل کنترلی است یا متغیر وابسته و قابل کنترل؟

۲. نگرش فلسفی خود را مشخص نماید؛ به‌دیگرسخن، در چارچوب کدام مکتب فلسفی به موضوع امنیت می‌نگرد؟ آیا با پارادایم اثبات‌گرایی به این حوزه نگاه می‌کند؟ یا پدیدارشناسی یا مکتب انتقادی؟ یا از زاویه

و حوزه امنیت) جمع‌آوری شدند. برای افزایش قابلیت اعتماد این تحقیق (همان: ۵۰)، اسناد و مدارک لازم از چند منبع جمع‌آوری شده است و برای قابلیت اعتبار طرح تحقیق (همان) از نظر خبرگان تحقیق استفاده شده است. با توجه به شیوه گردآوری اطلاعات، چنانچه هدف از مصاحبه، اکتشاف و توصیف عقیده‌ها و نگرش‌های مصاحبه‌شونده باشد و با در نظر گرفتن زمان و منابع در دسترس، ۱۰ تا ۱۵ نمونه برای مصاحبه کافی خواهد بود (کوال، ۱۹۹۶ به نقل از سرلک و نوربانی، ۱۳۹۵). از آنجاکه در پژوهش، نمونه منتخب از سه گروه مختلف متخصصان امنیت و اطلاعات، روش‌شناسان و خبرگان بودند، برای اطمینان بیشتر از کسب اطلاعات و دستیابی به اشباع، ۲۰ نفر برای مصاحبه در مرحله انفرادی به شرح جدول زیر انتخاب شدند؛ پس از انجام مصاحبه مرحله اول و جمع‌بندی نظرها، به منظور کسب اطمینان و دستیابی به توافق بیشتر، ضمن دعوت از مشارکت‌کنندگان مرحله اول، طی برگزاری جلسه مشترکی با حضور ۱۰ نفر از آنها، بار دیگر نظرها و موضوعات به دست آمده به بحث گذاشته و روی موضوعات اصلی توافق شد. در این مرحله برخی از مفاهیم غیرمرتبط حذف و برخی موارد مشابه در یکدیگر ادغام شدند و در مجموع، فرایند اولیه روش-شناسی مطالعات امنیت به دست آمد.

روش نمونه‌گیری به صورت نمونه‌گیری غیرتصادفی از نوع گلوله برفی است. ناشناخته بودن اعضای جامعه علت استفاده از این روش نمونه‌گیری بود. پژوهشگر ابتدا کار را با نمونه‌های آشنا آغاز کرد و و پس از دریافت نظرات آنها، هریک از نمونه‌ها، آزمودنی‌های بعدی را معرفی کردند. پس از مراجعه به نمونه‌های معرفی شده و گرفتن نظرات و مصاحبه با آنها، مقرر شد که به‌وسیله فرایند پرس‌وجو، متخصصان و صاحب‌نظران بعدی معرفی شوند. درواقع، افراد، مرحله به مرحله و براساس قضاوت و معرفی موردهای قبلی شناسایی می‌شدند. شیوه شناسایی

هنجاری تابلویی جهت‌نماست که راه رسیدن به یک آینده مطلوب را نشان می‌دهد؛ درحالی‌که مطالعه غیرهنجاری، نقشه‌ای است که چند آینده ممکن را نشان می‌دهد؛ بنابراین اول گام مشخص کردن هنجاری یا غیرهنجاری بودن مطالعه است؛

دومین گام در مطالعات آینده‌نگری، تهیه گزارش‌های جداگانه در مورد موضوعات کلیدی انتخاب شده برای مطالعه است؛ از این رو باید کاملاً گزینشی عمل نمود و به جریان‌های اصلی در مهم‌ترین حوزه‌ها توجه کرد. به دلیل محدودیت منابع، باید از اطلاعات و گزارش‌های موجود استفاده و پژوهش‌های موضوعی را محدود به موضوعات محوری کرد.

گام سوم این است که یک مدل فراگیر و بیکران وجود ندارد که همه‌چیز را به همه‌چیز و به یک روش دقیق مشخص شده ریاضی مرتبط کند. کمی کردن اطلاعات مهم است؛ ولی تاکید بیش از حد به یک مدل کاملاً کمی، باعث می‌شود بخش‌هایی که در آنها اطلاعات عددی فراوان و روابط متغیرها به خوبی شناخته شده‌اند، تاکید شده و دیگر بخش‌ها که در مورد آنها اطلاعات، اطمینان و یکپارچگی کمتری است مانند بخش‌های اجتماعی و زیست‌محیطی کمتر پرداخته شود؛

گام چهارم، استفاده از مدل غیرریاضی به جای مدل کاملاً سنجیده است؛ به طوری که در یک فرایند تکرار پیاپی که از حوزه‌های علی‌تری که به خوبی مستند شده و به سهولت بیشتری قابل پیش‌بینی هستند آغاز و به حوزه‌های بیشتر تبعی، مبهم‌تر و نامطمئن‌تر ختم شود. به عبارت دیگر، در آغاز موضوعاتی مورد توجه قرار بگیرند که بیشتر علت‌مند هستند و پایه‌ای محکم برای پیش‌بینی‌های بلندمدت دارند. پس از آن، از نتایج حاصل از این تجزیه و تحلیل‌ها، برای انجام پیش‌بینی در مورد حوزه‌هایی استفاده می‌شود که بیشتر متوجه‌اند و اطلاعات مربوط به آنها ضعیف‌تر، کم‌اطمینان‌تر، غیرقابل دسترس‌تر و یا

فمنیستی و پست‌مدرن به مسئله نظر دارد؟ (جدول ۱)؛

۳. مسئولیت خود یا سازمان خود را در حیطه مطالعات امنیت مشخص نماید. اگر به قصد اجرا، آینده‌پژوهی کرده است؛ یعنی قصد مطالعه و پیش‌بینی عواملی نظیر ساختار و تشکیلات، فرهنگ، تکنولوژی، استراتژی‌های کاربردی و غیره را در حوزه امنیت دارد، پیشنهاد می‌شود از روش مطالعه موردی یا تحقیق عملی استفاده نماید. به عبارت دیگر، پژوهشگر آینده باید مشخص کند که مطالعه موردی نظر مربوط به کدام رکن امنیت است.

۴. دلیل آینده‌نگری، افرادی که قرار است از نتایج آن بهره بگیرند (گروه‌های هدف یا مخاطبان) و افق زمانی که زمان تحقق آینده‌ها را مشخص نماید. برای رسیدن به هدف یا اهداف، از چه ابزارهایی استفاده می‌شود؟ سپس روش‌های مختلف دستیابی به هدف با استفاده از ابزار مورد نظر را معین نماید؛ مثلاً پژوهشگر کدام رویکرد را برای رسیدن به هدف انتخاب کرده است: رویکرد گذشته‌نگر یا آینده‌نگر، رویکرد هنجاری یا اکتشافی و سرانجام، همه عوامل موثر بر فعالیت و تمامی عواملی را شناسایی نماید که به زمینه کشور، منطقه، صنعت، شرکت، بنگاه انجام دهنده فعالیت مرتبط هستند؛

۵. در گام بعدی با پاسخ به سه سوال اصلی مربوط به پرسش روش تحقیق، میزان کنترل بر فرآیند تحقیق، زمان رویداد، روش پیش‌بینی مناسب را انتخاب نماید (جدول ۳)؛

۶. روش آینده‌نگری (روش پیش‌بینی آینده) را گزینش نماید. در مورد روش‌شناسی آینده‌نگری، مشکلات متعددی وجود دارد. روش‌های مدل‌سازی فراوانی وجود دارد که از میان آنها می‌توان بهینه‌سازی، مدل‌سازی متغیرهای تصادفی، سیستم‌های پویا، مدل‌های داده-ستانده و اقتصادسنجی را برشمرد.

در مطالعات آینده‌نگری، باید قبلاً در این مورد اتفاق- نظر باشد که مطالعه، هنجاری است یا غیرهنجاری؛ مطالعه

روش‌های کمی و کیفی، که مبتنی بر ویژگی‌های بخش فردی امنیت است) می‌تواند به عنوان مثال در امنیت نظامی اعمال شود. امنیت نظامی برای مثال، شامل پیش‌بینی‌های زیر می‌باشد:

- درگیری‌های نظامی؛
 - هزینه‌های تسلیحات و تجهیزات و لوازم نظامی؛
 - توسعه تکنولوژی موشک؛
 - توسعه در سازه‌های نظامی و سازمان‌ها؛
 - توسعه تعداد افراد مسلح؛
 - تعیین نقش نیروهای مسلح؛
 - همکاری نیروهای مسلح و نیروهای داوطلب مردمی؛
 - روش‌های جنگ؛
 - محتوای اسناد معتبر نظامی؛
 - هنر نظامی، راهبردی، هنر عملیاتی، تاکتیک؛
 - آموزش نظامی؛
 - توسعه علم و تحقیق در ارتش؛
 - روش استخدام و تأمین سربازان؛
 - قابلیت‌ها و توانمندی‌های نظامی؛
 - امکانات و تجهیزات صنایع دفاعی و غیره.
- رویکرد جدید به‌ویژه برای پیش‌بینی امنیت نظامی مناسب است (والوچ،^۱ ۲۰۱۵ و وجملکا،^۲ ۲۰۱۴: ۳۵۹).
- در نمودار ۲ مراحل مختلف مدل اجرایی روش‌شناسی مطالعات امنیت نمایش داده شده است:

کاربرد آنها مشکل‌تر است (گارت، ۱۳۷۵)؛

گام پنجم، هر متخصص پیش‌بینی، کم‌وبیش جعبه ابزاری دارد که برحسب ماهیت مسئله‌ای که با آن سروکار دارد و هدف و محدودیت‌هایی که باید در چارچوب آنها به کار پردازد ابزار لازم را برمی‌گزیند. بنابراین، به دلیل نبود یک ابزار همه‌کاره، ارائه راه‌حل‌های فی‌البداهه در کنار واکنش‌های مناسب لازم است.

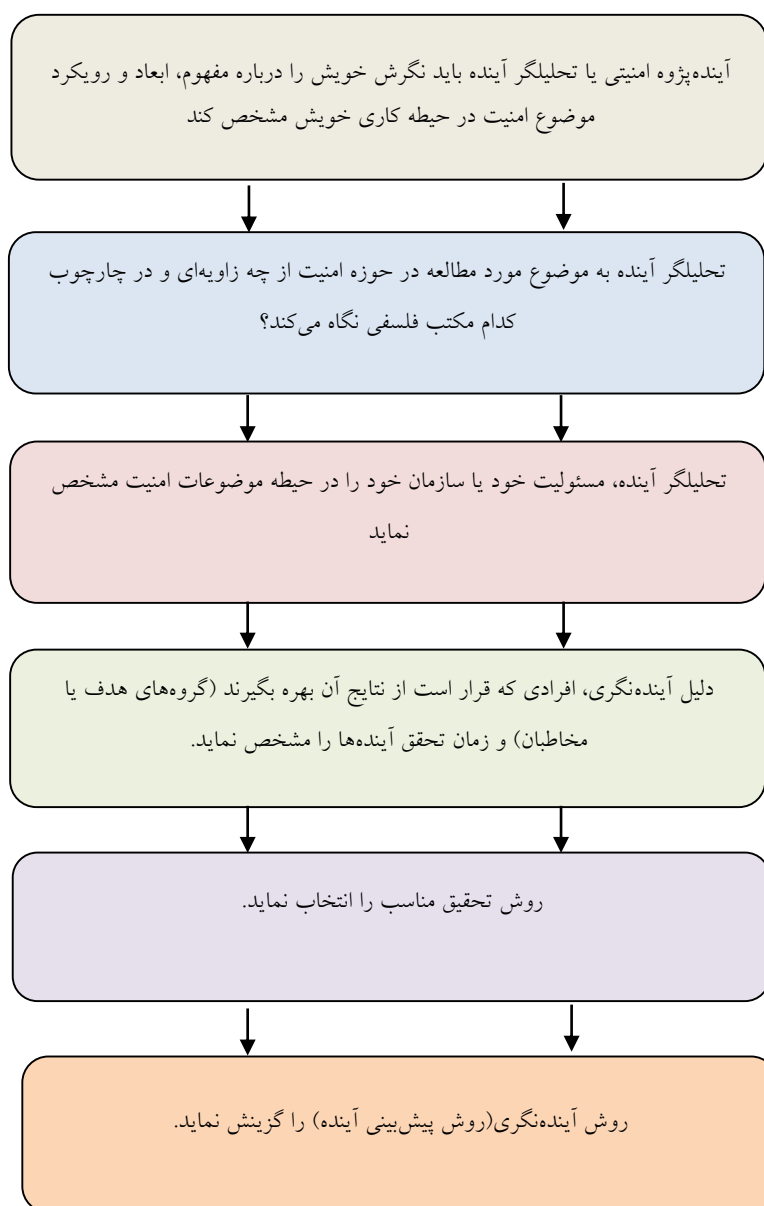
گام ششم، پاسخ به سوالات زیر است:

۱. نوع اطلاعاتی که برای دستیابی به هدف معین لازم هستند کدامند؟ برای مثال، آیا تحلیل روند، برای تعیین اطلاعات در یک زمینه خاص بسیار مناسب است؟
 ۲. چه نوع توانایی برای اثرگذاری بر برنامه آینده‌نگری بعدی فراهم می‌شود؟ برای نمونه، آیا می‌توان با استفاده از روش دلفی، یک شبکه ارتباطی بین افراد تشکیل داد؟
 ۳. آیا می‌توان آینده را آن‌چنان غیرقطعی تصور کرد که هیچ تلاشی برای پیش‌بینی آن ثمر ندهد؟ در این حالت پیشنهاد می‌شود چندین تصویر یا سناریوی مختلف برای تصمیم‌گیری در نظر بگیرید.
 ۴. آیا روش‌ها با فکر و فرهنگ گروه مناسب هستند؟ برای مثال، آیا افراد برای پاسخ به پرسش‌نامه‌های دلفی زمان کافی را صرف می‌نمایند؟
 ۵. متخصصان، ذینفعان و خبرگان چه کسانی هستند و نظرات آنها را چگونه می‌توان به‌دست آورد؟ آیا تشکیل گروه‌های کوچک متخصصان با روش طوفان فکری به‌راحتی امکان‌پذیر است؟ (فتوحی و پیمانخواه، ۱۳۸۲).
- به طور مثال، روش جدید پیشنهادی تحقیق (ترکیب

². Vejmelka

¹. Valouch

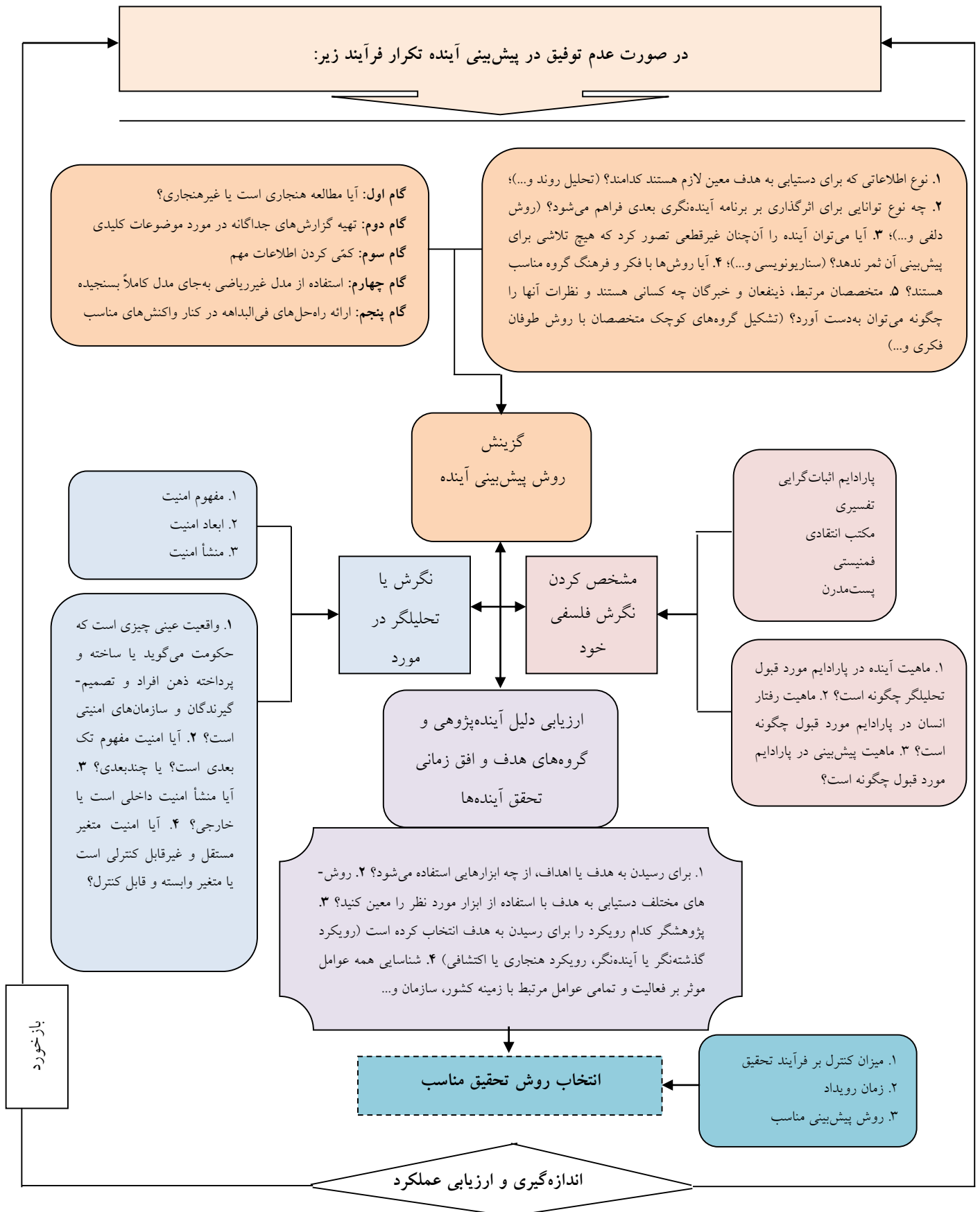
نمودار ۲. مدل اجرایی روش‌شناسی مطالعات امنیتی با نگاه به آینده

امنیت انجام می‌شوند متدولوژی پیشنهادی مقاله (با ذکر جزئیات و مراحل و گام‌های مختلف) در نمودار ۳ ترسیم شده است:

برای اینکه بتوان نسبت به تعیین یک روش‌شناسی مناسب، دقیق و جامع برای مطالعاتی اقدام نمود که در حوزه مطالعات

نمودار ۳. متدولوژی پیشنهادی برای روش‌شناسی

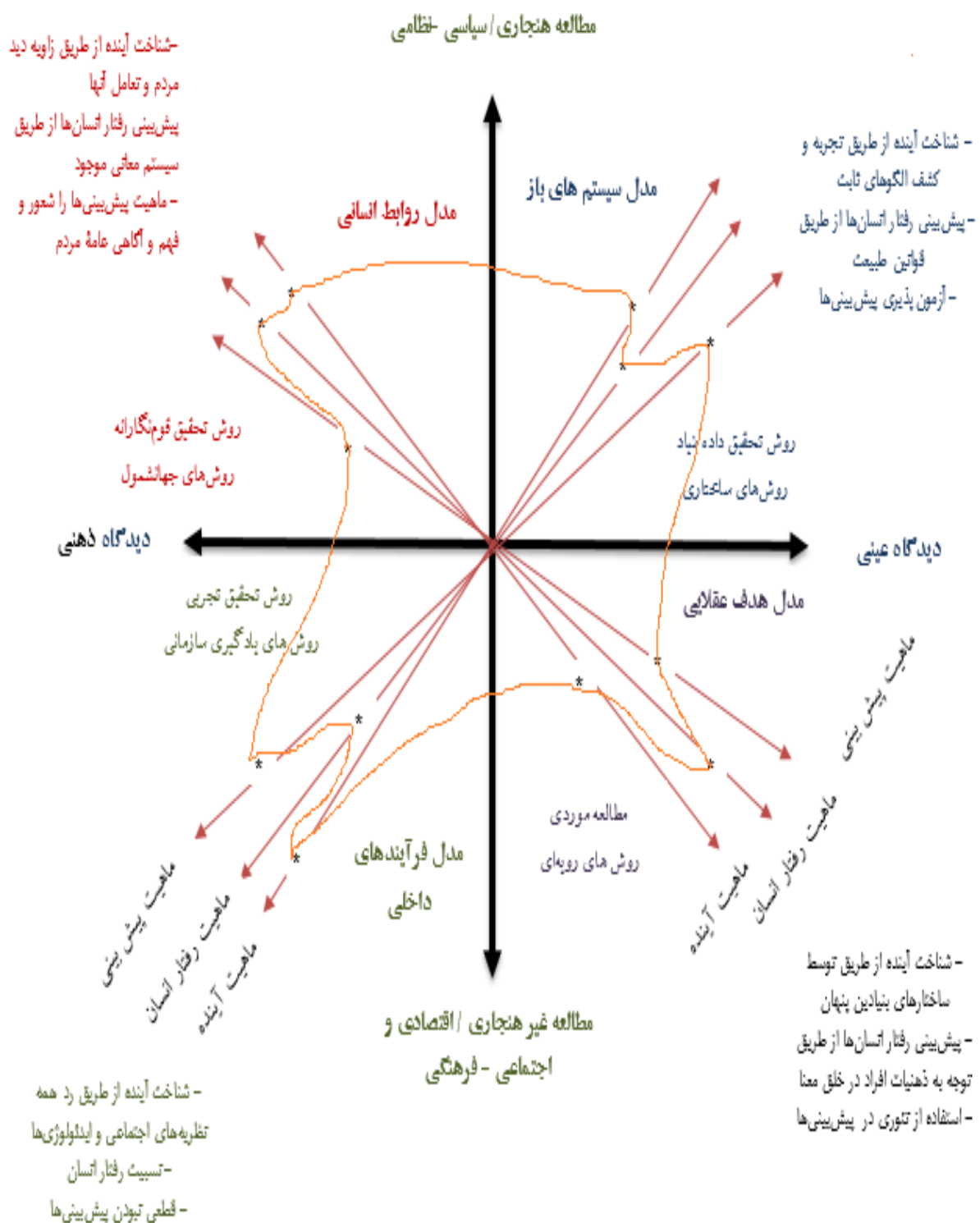
محور سوم بر پیش‌فرض‌هایی در مورد ماهیت آینده و ماهیت مطالعات آینده‌پژوهی و ماهیت رفتار انسان متمرکز می‌شود و به‌ویژه بر تفاوت‌های مربوط به شناخت آینده، پیش‌بینی رفتار انسان‌ها و ماهیت پیش‌بینی اشاره دارد. به‌دیگرسخن، محور اول، بیشتر به عینی‌گرایی در مقابل ذهنی‌گرایی تاکید می‌کند؛ محور دوم، به مطالعه هنجاری در مقابل مطالعه غیرهنجاری اشاره می‌نماید؛ سومین محور، نشان‌دهنده مدل‌های ایجادشده در هریک از این چهار ربع می‌باشد. ویژگی‌های هریک از این مدل‌ها با توجه به محورهای سه‌گانه یادشده در نمودار ۱ نشان داده شده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، با ترکیب ابعاد پیش‌گفته می‌توان چارچوبی را به‌وجود آورد که دربرگیرنده چهار مدل متمایز بوده و هر ربع از آن، معرف یکی از چهار مدل اصلی باشد. هدف از ترسیم مدل مفهومی ترسیم آمیب ویژه روش‌شناسی مطالعات امنیت است.

مسائل امنیتی جزء مسائل پیچیده محسوب می‌شوند. طبق نظریه پیچیدگی، مسائل پیچیده راه‌حل یکسان ندارند و از روش خاصی برای حل آنها نمی‌توان پیروی کرد. بنابراین، روش تحقیق در مسائل امنیتی ترکیب همه روش‌های تحقیق مد نظر بوده و در نتیجه نیاز به یک نمودار آمیبی شکل داریم. نمودار آمیبی شکل، اطلاعاتی راجع به این ارائه می‌دهد که چگونه مجموعه‌ای از عوامل کلیدی روش‌شناسی مطالعات امنیت ارزیابی می‌شود. این نمودار حوزه‌هایی را که خبرگان در ارزیابی خود از روش‌شناسی امنیت با آن موافق بوده و یا نیستند را به هم متصل می‌کند. برای نمونه، اگر نقاطی را که در نمودار به‌صورت (*) مشخص شده به‌عنوان حوزه‌های مورد توافق خبرگان قلمداد شود، از اتصال آنها با یکدیگر آمیبی تشکیل می‌شود که نشان‌دهنده روش‌شناسی مطالعات امنیت است.

در این تحقیق با الهام از مدل ارزش‌های رقابتی کوئین و رورباخ (۱۹۸۱، ۱۹۸۳: ۳۶۳-۳۷۷) مدل نهایی ارائه می‌شود. مدل پیشنهادی از سه محور تشکیل شده است: در محور افقی مکاتب فلسفی و در محور عمودی نوع مطالعه قرار داده شده است و محور Z به کانون‌ها اشاره دارد که از ترکیب دو مکتب هم‌جوار در محورهای افقی و عمودی ایجاد شده‌اند. چون همه نظریات امنیتی بر مبنای فلسفه علم و تئوری جامعه استوار هستند، این پیش‌فرض، آنها را به طرح ابعاد دوگانه‌ای رهنمون می‌کند که نظریات امنیت می‌تواند براساس آنها تدوین شوند.

بعد نخست بر پیش‌فرض‌هایی در مورد علم‌الاجتماع متمرکز است و شامل پرسش‌هایی در مورد هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، ماهیت انسان و روش‌شناسی می‌شود. آنها معتقدند که هرکدام از این پرسش‌ها می‌تواند به دو طریق پاسخ داده شود و سلسله پاسخ‌ها می‌تواند چنان گروه‌بندی شود که یک بعد واحد را تشکیل دهد که آن را بعد ذهنی - عینی نامیده‌ایم.

دومین بعد، بر مسائل مورد توجه سیاسی و سازمانی تحلیلگران متمرکز است و اینکه مطالعه صورت گرفته آیا هنجاری بوده یا غیرهنجاری است. تحلیلگران و آینده‌پژوهان حوزه امنیت میل دارند کار خود را بر مسائل سیاسی - نظامی نظیر مشروعیت سیاسی، نمایندگی سیاسی، پاسخگویی سیاسی، دفاع و امنیت دسته جمعی و یا بر مسائل اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی مانند دموکراسی، جنبش‌های اجتماعی، ملی‌گرایی و مبادلات اقتصادی متمرکز است. درحقیقت، اگرچه ممکن است بحث شود که منافع سیاسی - نظامی و اقتصادی، و اجتماعی - فرهنگی مانع‌الجمع نیستند، ولی تنش خاصی که امروز بین آنها وجود دارد مشکل محوری مدیریت امنیتی را تعریف می‌کند.

نمودار ۴. مدل نهایی تحقیق

۵ نتیجه‌گیری و پیشنهادها

دیدگاهی را فراهم می‌آورد که یا تاکنون مطرح نشده و یا دست‌کم، کمتر مطرح بوده است. به نظر می‌رسد روش

توسعه مدل روش‌شناسی مطالعات امنیتی آینده‌محور،

کرد، بنابراین در این پژوهش با الهام از رویکرد ارزش‌های رقابتی و نشان‌دن مکاتب فلسفی در محورهای افقی و عمودی آن، و سپس مشخص کردن جایگاه روش‌های تحقیق در هر یک از کانون‌های چهارگانه نمودار، روش-شناسی مناسب تحقیقات امنیت ارائه شد. نتیجه در پاسخ به این ادعا براساس نظرات خبرگان این است که ترکیبی از روش‌های تحقیق برای مطالعات امنیت لازم است و این نمودار آمیبی شکل نشان‌دهنده روش‌شناسی مناسب برای این نوع از مطالعات می‌باشد. بنابراین، چارچوب نظری این تحقیق مکاتب فلسفی هستند و ترکیب بهینه استفاده از روش‌های تحقیق در این مکاتب، نوآوری تحقیق به شمار می‌آید.

برای نمونه، وقتی از خبرگان در مورد این سوال پرسیده شد که «چقدر مسائل امنیتی به صورت داده‌بنیاد و با طرح سوالات استقرایی حل می‌شوند» ۸۶ درصد پاسخ دهندگان موافق بودند که ۸۵ درصد مسائل امنیتی به صورت داده‌بنیاد حل می‌شوند و یا در پاسخ به این سوال که «چقدر مسائل امنیتی به صورت مطالعه موردی و به صورت جزء به جزء حل می‌شوند» ۸۹ درصد خبرگان پاسخ دادند که ۷۸ درصد این گونه مسائل به صورت مطالعات موردی حل می‌شوند. در پاسخ به سوال بعدی نظر بیشتر خبرگان از این حکایت داشت که روش تحقیق قوم‌نگاری و بررسی رفتارهای توجیه‌گرانه برای شرایطی که نگاه به داخل و انعطاف-پذیری باشد مناسب بوده و ۴۹ درصد مطالعات امنیت با این روش‌شناسی همگرایی دارند و در نهایت خبرگان تحقیق، روش تحقیق تجربی که به صورت میدانی نسبت به گردآوری داده‌ها در آن اقدام می‌گردد را ویژه شرایط کنترلی و نگاه به داخل دانسته و میزان حل مسائل امنیتی توسط روش تحقیق تجربی را بیش از ۵۱ درصد اعلام کردند. حال اگر این نقاط مورد توافق خبرگان را یعنی (۸۵، ۷۸، ۴۹ و ۵۱ درصد) را به هم متصل نمایم یک نمودار آمیبی شکل بدست می‌آید که ترسیم‌کننده

تحقیقی مانند مطالعه موردی و تحقیق عملی، می‌تواند به آینده پژوهان کمک نماید تا پیشرفت تحقیقاتی در حوزه روش‌شناسی مطالعات امنیت را تجسم کنند. ارزش مدلی که در این مقاله بحث و بررسی شده تنها در توانایی آن برای کشف اطلاعات جدید بلکه در کاربرد آن به عنوان ابزار کمکی برای برنامه‌ریزی راهبردی است؛ یعنی یافتن راه‌هایی برای به تصویر کشیدن داده‌ها به نحوی که روند کار به طور کامل آشکار شود؛ در غیر این صورت داده‌های موجود در دریایی از دیگر داده‌ها گم می‌شوند. این روش-شناسی در کمک به مدیریت بهتر آینده نیز اهمیت دارد.

روش این مدل، کاملاً کلی است؛ اما می‌تواند میزان تصویری را که از آینده در حوزه امنیت به دست می‌دهد با دقت بیشتری فراهم آورد. هدف نهایی، تبدیل این مدل به دستگاه محاسباتی است که می‌تواند برای مسئولان و جهت تولید اطلاعات مفید باشد. با وجود این، این مدل و اطلاعات مبنایی تشکیل آن، تنها یک مولفه در مدیریت مسائل امنیتی به شمار می‌رود.

در پژوهش‌های کیفی به طور کلی و در آینده پژوهی‌های کیفی به طور خاص، لازم است پژوهش بر مبنای یک الگوی معتبر و به‌ویژه روش‌شناسی دقیق و اصولی به انجام برسد. این در حالی است که براساس بررسی نویسنده، درخصوص تعیین و گزینش روش‌شناسی در حوزه مدیریت امنیت با نگاه به آینده تا پیش از این نه در خارج کشور و نه در داخل، الگویی ارائه نشده است. در پژوهش حاضر تلاش شد با استناد به توجیهاتی علمی و میدانی، الگویی برای پوشش دادن به این کمبود ارائه شود. همچنین، تلاش شد افزون بر تشریح نظری الگو، مدل اجرایی و متدولوژی مناسبی برای روش‌شناسی مطالعات امنیت ارائه شود.

ادعای محوری مقاله این است که چون مسائل امنیتی پیچیده هستند و طبق نظریه پیچیدگی این نوع مسائل را نمی‌توان با روش‌های معمولی، یکنواخت و یکسان حل

نگرشی»، «مسائل روشی»، «عوامل سازمانی، اجتماعی و فرهنگی»، «توجه دادن به ویژگی‌های و شاخص‌های موضوعات امنیتی» و «تفکر کلان، بلند مدت و آینده محور» می‌توان از نوآوری‌های دیگر مقاله است.

به طور کلی این مدل بیان می‌کند که اگر محقق قصد استفاده از روش تحقیق خاصی را در حوزه مدیریت امنیت دارد باید با استفاده از ابزارهای معرفی شده در این تحقیق ابتدا نگرش خویش را درباره موضوع روشن نموده سپس مشخص کند از کدام جایگاه به مبحث امنیت می‌پردازد و مسئولیت او در مدیریت امنیت چیست پس از مشخص شدن مسئولیت محقق در تحقیق و اینکه گروه‌های هدف و مخاطبان استفاده‌کننده از نتایج تحقیق، نهایتاً نوبت انتخاب روش تحقیق مناسب فرا می‌رسد. بعد از انتخاب روش تحقیق مناسب، طی پنج گام روش مناسب پیش‌بینی آینده‌گزینش می‌گردد. همچنین تحلیل کیفی داده‌های تحقیق نشان می‌دهد که روش تحقیق عملی روشی مناسب در مطالعات مدیریت امنیت و روش سناریو برای پیش‌بینی وضعیت امنیتی آینده مناسب می‌باشند.

پیشنهاد مقاله علاوه بر استفاده از الگوی و الگوریتم معرفی شده برای روش‌شناسی مطالعات امنیت این است که یک روش جهان‌شمول که بتواند در پیش‌بینی وضعیت امنیتی مورد استفاده قرار بگیرد وجود ندارد و روش‌شناسی جدید باید روش‌های کمی و کیفی را بهینه کرده و با همدیگر ترکیب نماید.

روش‌شناسی مطالعات امنیت می‌باشد.

همچنین فرایند طراحی شده می‌تواند نسبت به تعریف مولفه‌های آینده کمک نموده و در نهایت یک روش‌شناسی مناسبی را برای تحلیل مسائل و موضوعات حوزه امنیت با رویکرد آینده‌پژوهانه ارائه نماید. طبق فرایند و الگوریتم پیشنهادی، این مقاله، تلاش کرده است یک روش‌شناسی متقن و جامع آینده‌گرانه باید مشخصاً از ۵ جزء «نگرش تحلیل‌گر یا آینده‌پژوه به موضوع»، «مکتب فلسفی تحلیل‌گر»، «چهارچوب مطالعات آینده‌پژوهی»، «روش تحقیق مناسب» و «روش پیش‌بینی آینده» و «ویژگی‌های بخش امنیت» برخوردار باشد را معرفی نماید. تمرکز بخش اصلی مقاله بر ارائه یک روش‌شناسی کاربردی برای مسائل و موضوعات امنیتی با نگاه به آینده را، می‌توان نوآوری دیگر پژوهش حاضر قلمداد کرد. همچنین، بر اساس این روش‌شناسی هر پژوهشی که در مسیر آینده‌پژوهی در مطالعات امنیت انجام می‌شود، باید از نظر مبنای فلسفی بر یک یا تعدادی از فلسفه‌های پژوهش نظیر اثبات‌گرایی، تفسیری، ساخت‌گرایی، انتقادی، پست‌مدرن و فمینیستی را در پیش گیرد. ممکن است استراتژی یا استراتژی‌های کمی یا کیفی برای مطالعه آینده و همچنین یک یا تلفیقی از روش‌های پیش‌بینی آینده را در پیش گیرد. پژوهشگر آینده‌پژوه افق زمانی مقطعی یا چندمقطعی را مد نظر قرار داده و از شیوه‌های مصاحبه، فن دلفی، .. برای گردآوری داده‌ها استفاده کند. مسئولیت‌های پژوهشگر در مطالعات امنیت و همچنین میزان کنترل وی بر فرایند تحقیق و در نهایت انتخاب یک روش تحقیق مناسب برای تکمیل فرایند روش‌شناسی مذکور حایز اهمیت فراوان است. تمرکز مقاله بر فصل مشترک پنج حوزه: «مبانی فکری و

منابع

- بتس، ریچارد (۱۳۹۲)، *دشمنان سرویس اطلاعاتی*، ترجمه رضامراد صحرایی، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- تیشه‌یار، ماندانا (۱۳۹۱)، *آینده‌پژوهی در مطالعات استراتژیک*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- چن، هینچون، ادنا رید، جاشوا سینای، اندروسیک و بواز گونار (۱۳۹۴)، *روش و پژوهش در مطالعات تروریسم*، ترجمه معاونت پژوهش و تولید علم، تهران: دانشکده اطلاعات.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۱)، *مبانی، اصول و روش‌های آینده‌پژوهی*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- دانایی فرد، حسن؛ سیدمهدی الوانی و عادل آذر (۱۳۸۸)، *روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت*، تهران: اشراقی.
- زالی، نادر (۱۳۹۲)، *آینده‌نگاری راهبردی*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- شاکمن، هارولد (۱۳۸۴)، *عواملی برای تغییر (سازمان‌های اطلاعاتی در قرن بیست و یکم)*، ترجمه معاونت پژوهش و تولید علم، تهران: دانشکده امام باقر (ع). عبداله‌خانی، علی (۱۳۹۰)، *فنون پیش‌بینی*، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر ایران.
- کالینز، جان ام. (۱۳۷۰)، *استراتژی بزرگ (اصول و رویه‌ها)*، ترجمه کورش بایندر، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- کاظمی، سیدعلی اصغر (۱۳۷۴)، *روش و بینش در سیاست (نگرش فلسفی، علمی و روش‌شناختی)*، تهران: وزارت امور خارجه.
- گارت، کارتا جی (۱۳۷۵)، «توصیه‌هایی برای گروه‌های دست‌اندرکار مطالعات قرن بیست و یکم: سه موضوع اساسی قابل توجه»، *ویژه‌نامه آینده‌پژوهی و آینده‌نگری*، ضمیمه شماره ۱۱ مجله برنامه و بودجه، سازمان برنامه و بودجه.
- مارش، دیوید و جری استوکر (۱۳۹۰)، *روش و نظریه در علوم سیاسی*، ترجمه امیرمحمد حاجی یوسفی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مردوخی، بایزید (۱۳۹۲)، *روش‌شناسی آینده‌نگری*، تهران: نشر نی.
- واثق غزنوی، قادرعلی (۱۳۸۹)، «روش‌شناسی و جایگاه آن در سیاست‌گذاری دولتی»، *فصلنامه پژوهش*، س ۲، ش ۱، ص ۳۹ - ۷۰.
- بوزان، بری، ویور، الی و دووید، پاپ (۱۳۸۶)، *چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت*، ترجمه علیرضا طیب، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۱)، «تحلیل انتقادی امنیت»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، س ۵، ش ۲، ص ۳۳۷-۳۵۷.
- قاسمی، فرهاد (۱۳۹۱)، *اصول روابط بین‌الملل*، تهران: میزان.
- قوام، عبدالعلی (۱۳۹۲)، *روابط بین‌الملل: نظریه‌ها و رویکردها*، تهران: سمت.
- بیلیتس، جان و اسمیت، استیو (۱۳۸۳)، *جهانی‌شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین*، ترجمه ابوالقاسم راه چمنی و همکاران، تهران: موسسه فرهنگی و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- سازمند، بهاره و لقمان قنبری (۱۳۹۱)، «آمریکا و رویکرد تلفیقی به امنیت بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر» *مطالعه موردی رویکرد نوین امنیتی ایالات متحده آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران*، *فصلنامه مطالعات منطقه‌ای: آمریکاشناسی-اسراییل‌شناسی*، س ۱۳، ش ۳، ص ۱-۲۸.
- دهشیری، محمدرضا؛ سیدمحمدحسین حسینی، صارم شیراوند و سیدمصطفی حسینی (۱۳۹۴)، «تاثیر امنیت منطقه‌ای بر رفتارشناختی مجموعه‌های امنیتی مناطق»، *فصلنامه سیاست جهانی*، دوره ۶، ش ۱، ص ۴۳-۷۶.
- نیومن، لارنس (۱۳۹۷)، *روش‌های پژوهش اجتماعی*

- Concepts and cases. New York: Prence Hall.
- Klíma, I. (1999). *Between security and insecurity*. New York: Thames & Hudson.
- Eichler, J., (2006), *International security in the early 21st century*, Prague: DoD CR, AVIS, 304 p, ISBN 80-7278-362-2, Godson, Roy, May, Ernest R., Schmitt, Gary, (1995), *U.s. Intelligence at the Crossroads*, Washington & London, Brassey s.
- Hendrych, S., (2015), *The Treatise on futurology*, [Online]. c. , Available from: www.hendrychst.cz/. [Retrieved: June, 2016] In Czech.
- ISBN 90-5130-447-1.
- Laqueur, Walter, (1985), *A World of Secrets : The Uses and Limits of Intelligence*, New York, Basic Books, INC., Publishers.
- McCarthy, Shaun P., (1998), *The Function of Intelligence in Crisis Management*, USA, Ashgate.
- Petrášek, F., (2009), *Futurology study*, Prague: Oeconomica, 274 p. ISBN 978-80-245-1517-5. In Czech.
- M. Potůček (ed.), (2006), *Manual of forecasting methods*, Prague: Sociological publishing company (SLON), 196 p. ISBN 80-86429-55-5. In Czech.
- Slocun, N., (2003), *Participatory Methods Toolkit*, A Practitioners Manual. Brussels: King Baudouin Foundation, 2003, 167 p., Valouch, J., (2015), “Basics of security futurology”, in *Security Technologies, Systems and Management*, vol. 5, Czech Republic Zlín: VeRBuM, pp. 17-33. ISBN 978-80-87500-67-5. In Czech.
- Valouch, J., (2015), “Forecasting methodology”, in *Security Technologies, Systems and*
- (جلد اول: رویکردهای کیفی و کمی)، تهران: ترمه.
- فتوحی، مرتضی و صادق پیمان‌خواه (۱۳۸۲)، روش‌شناسی آینده‌شناسی، تهران: مجموعه مقالات و سخنرانی‌های نخستین کارگاه آینده‌اندیشی.
- سرلک، محمدعلی و محمدحسین نوریانی (۱۳۹۵)، «شناسایی عوامل مؤثر بر جریان‌های شکافنده سازمان‌های دولتی با استفاده از استراتژی نظریه‌پردازی داده‌بنیاد»، فصلنامه مدیریت دولتی، دوره ۱، ش ۴، ص ۵۵۳-۵۷۰.
- محمدی الموتی، مسعود (۱۳۸۳)، «جهانی‌شدن و روش‌شناسی آینده‌شناسی، در معرفت‌شناسی، روش‌شناسی و کاربردهای آینده‌اندیشی»، مجموعه مقالات، مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- گارت، مانوئل (۱۳۷۵)، *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ (ظهور شبکه‌ای)*، ترجمه احمد علیقلیان، افشین خاکباز و حسن چاوشیان، تهران: طرح نو.
- علیزاده، عزیز؛ وحید وحیدی مطلق و امیر ناظمی (۱۳۸۷)، *سناریونگاری یا برنامه‌ریزی بر پایه سناریوها*، تهران: موسسه مطالعات بین‌المللی انرژی.
- داوئل، دان مک (۱۳۹۴)، *اطلاعات راهبردی در مدیریت اطلاعات*، تهران: معاونت پژوهش و تولید علم.
- Becet, Henry S.A., (1986), *The Dictionary of Spionage*, USA, Sunshine Enterprise Limited.
- Boxeman, Adda B., (1992), *Strategic Intelligence & Statecraft*, Washington, New York, London: Brassey s (us), Inc.
- Buřita, L., (2015), “Prognostic methods and their applications in the defense sector”, in: *Defense and Strategy*, vol. 1, Czech Republic, Brno, pp. 47-60.
- Dictionary of United States Military Terms for Joint Usage, Washington, D.C., Department of Anny, Navy, and Air Force, 1995.
- David, F. R. (2001). *Strategic management:*

- Studies Federation, XV World Conference, Brisbane Australia.
- Quinn, R.E. & Rohrbaugh, J. (1983). "A spatial model of effectiveness criteria: Towards a competing values approach to organizational analysis ", *Management Science*, 29, 363-377.
- management*, vol. 5, Czech Republic Zlín: VeRBuM, pp. 34-50. ISBN 978-80-87500-67-5. In Czech.
- Vejmelka, O., (2004), *Military explanatory dictionary of selected operational concepts*, Prague: DoD Czech Republic, 359 p.
- Watson, Bruce, w., & others, (Eds) (1990), *United States Intelligence*, An Encyclopedia, New York & London, Garland Publishing INC.
- Watson, Bruce.w, & others, (Eds) (1990), *United States Intelligence*, An Encyclopedia, New York & London, Garland Publishing INC.
- World futures studies federation. [online]. c. 2016. Available from: <http://www.wfsf.org/>. [Retrieved: May, 2016]
- Zeman, M., (1998), *Cautionary forecasting*. Prague: Horizon, 200 p. ISBN 80-7012-095-9. In Czech.
- Southen Alan, (1997) *Method in Future Studies: The Value of Critical Realism*, World Future